

ДО ПИТАННЯ ПРО НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО РИНКУ

Проаналізовано стан та перспективи розвитку наукового забезпечення аграрного ринку. Акцентовано увагу на функціонуванні установ наукового забезпечення агропромислового виробництва у Житомирській області. Визначено основні проблеми діяльності наукової галузі. Обґрунтовано перспективи розвитку системи наукового забезпечення агропромислового виробництва у Житомирській області.

Постановка проблеми

Вагоме місце в інфраструктурі аграрного ринку належить її науковій складовій. Вона включає науково-дослідні установи, фірми, спеціальні навчальні заклади, основними функціями яких є проведення наукових досліджень; розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності діяльності суб'єктів ринку; підготовка та перепідготовка кадрів; надання консультативних послуг, розробка стратегій подальшого їх розвитку тощо. Важливість функціонування наукових закладів обумовлена необхідністю прискорення інноваційних процесів у сільськогосподарському виробництві.

На особливу увагу заслуговує досвід функціонування наукового забезпечення агропромислового виробництва у Житомирській області як важливої складової інформаційно-консультативної інфраструктури аграрного ринку. Діяльність наукових установ повинна займати одне з центральних місць у процесі формування ефективної системи забезпечення сільськогосподарського товаровиробника новітніми розробками та впровадження їх у практику. Актуальність дослідження полягає в тому, що впровадження наукових розробок, новітніх технологій у виробництво може забезпечити підприємствам економічне зростання, економію ресурсів, що є особливо важливим в умовах ринку. Тому наразі потребує дослідження проблема формування і ефективного функціонування наукового забезпечення агропромислового виробництва у Житомирській області.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання

Проблему наукового забезпечення агропромислового виробництва, особливості функціонування його складових та доцільність структурних перетворень вивчало багато вчених. Важливий внесок у розвиток сучасної теорії і практики зробили М. Ф. Безкровний, Г.М. Добров, В. В. Зіновчук,

М.М. Кулаєць [1], М.Ф. Кропивко, П.Т. Саблук, В.В. Самсонова [4], А.А. Слонімський, О.Г. Шпикуляк [6] та ін. Вчені Г.М. Добров, А.А. Слонімський акцентують увагу на проблемах дослідження наукового потенціалу, його ролі та місці у системі наукового забезпечення. Інституціональний аспект наукового забезпечення та його зв'язок з інноваційною діяльністю досліджує О.Г. Шпикуляк. Разом з тим, незважаючи на їх дослідження, ряд аспектів цієї проблеми ще в теоретичному і практичному планах залишаються недостатньо дослідженими в умовах постійних змін аграрного ринку. Це дає підстави стверджувати, що дослідження даної проблеми є актуальним.

Метою дослідження є вивчення особливостей формування і функціонування наукового забезпечення агропромислового виробництва у Житомирській області й надання пропозицій щодо подальшого його розвитку як важливої складової інформаційно-консультативної інфраструктури аграрного ринку.

Об'єкти та методика досліджень

Об'єктом дослідження є процес розвитку наукового забезпечення агропромислового виробництва у Житомирській області. Теоретичною і методологічною основою досліджень є діалектичний метод пізнання та системний підхід до вивчення процесів, що відбуваються у сфері функціонування аграрного сектора економіки України, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, особисті спостереження автора. У процесі дослідження було використано ряд методів: загальні та спеціальні наукові методи, які ґрунтуються на об'єктивних законах економіки: метод теоретичного узагальнення та аналізу і синтезу – для вивчення теоретичних аспектів становлення і функціонування наукового забезпечення в Житомирській області; абстрактно-логічний – для узагальнення результатів досліджень, формулювання висновків і пропозицій.

Результати досліджень

На сучасному етапі розвитку ринкових перетворень форми товару набувають дослідні зразки нових машин, знарядь, обладнання, окремих вузлів, агрегатів, робочих органів машин і знарядь, зразки насіння та посадкового матеріалу, нових сортів і гібридів сільськогосподарських культур, багаторічних насаджень, ягідників, виноградників, окремі породи племінних тварин і птиці, зразки нових видів органічних і мінеральних добрив, хімічних засобів захисту рослин і тварин, біологічних і ветеринарних препаратів. Саме тому розвиток науково-дослідної складової інфраструктури ринку, ефективність наукової діяльності залежать, передусім, від наявності та використання науково-технічного потенціалу, ступеня впровадження у виробництво результатів наукових досліджень, інтенсивності інноваційних процесів. М. Кулаєць зазначає, що визначальною метою господарської діяльності підприємств різних форм власності,

забезпечення стабільності їх функціонування є досягнення високого рівня конкурентоспроможності на основі впровадження новітніх технологій та оновлення науково-виробничого потенціалу [1].

Особливу роль у розвитку аграрного ринку відіграють наукові установи, діяльність яких коригується Національною академією аграрних наук України. Якість освіти, розвиток науково-дослідної роботи відіграють важливу роль у створенні й використанні інновацій. Країни з якісною освітою, з більшим розвитком науково-дослідної роботи мають вищий рівень інновацій, які забезпечують їхнє економічне зростання, ніж країни з низьким рівнем освіти. Наразі економіка заснована на знаннях, тому працівники повинні мати не тільки високий освітньо-кваліфікаційний рівень, але й уміти швидко навчатися, пристосовуватися до кон'юнктурних змін. Особливу роль у розвитку інституційної інфраструктури інноваційної діяльності відіграють наукові установи, які, як правило, протягом багатьох років вважаються основною рушійною силою розвитку інновацій та зростання економіки. Регулювання діяльності наукових установ в Україні здійснюється нормативно-правовими актами, ухваленими за роки незалежності України. Серед них такі, як Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність”, “Про наукову і науково-технічну експертизу”, “Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”, “Про охорону прав на знаки для товарів і послуг”, “Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій”, “Про наукові парки” [2].

Варто зазначити, що у нашій економіці після 1990 р. валовий продукт скоротився в 1,7 раза, капіталовкладення знизилися більш ніж у 3,5 раза, різко знизилася й фінансування науково-технічної сфери, в результаті чого чисельність науковців скоротилася більше ніж вдвічі. Видатки на науку становили 0,34 % від ВВП, тоді як за даними світової статистики цей рівень не повинен бути меншим 2 %. При цьому, скоротилося використання результатів НДДКР у промисловості. У підсумку питома вага наукомісткої продукції в українському експорті не перевищує 1,5 %, що в 20 разів нижче, ніж у середньому по Європі. Це послужило стимулом для розвитку інституційного аспекту наукового забезпечення аграрного ринку. Наразі інституційне забезпечення інноваційного процесу в аграрній сфері формується системою галузевої науки і освіти. За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, до сфери підпорядкування якого станом на 2010 р. належали 23 вищі навчальні заклади III–V рівнів акредитації, з яких 11 мають статус національних, 118 навчальних закладів I–II рівнів акредитації, у тому числі 92 коледжі й технікуми у складі аграрних університетів. У галузі функціонують 35 інститутів і структурних підрозділів післядипломної освіти та 33 професійно-технічні навчальні заклади з підготовки й підвищення кваліфікації робітничих кадрів. На базі вищих аграрних навчальних закладів III–V рівнів акредитації діє 21 навчально-науково-виробничий комплекс, куди територіально

увійшли понад 80 технікумів і коледжів, понад 20 науково-дослідних установ НААН [6]. Отже, освітній потенціал в Україні є на високому рівні. Загальна схема наукового забезпечення аграрного ринку може бути представлена у такому вигляді (рис. 1).

Рис. 1. Наукове забезпечення аграрного ринку

Джерело: власні дослідження.

Основними результатами діяльності наукових установ є винаходи і корисні моделі. Результати наукових досліджень проходять відповідну процедуру реєстрації і патентування. Єдиним у нашій державі закладом експертизи заявок на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, торговельні марки та інші є Український інститут промислової власності, який ефективно працює як важлива складова державної системи правової охорони інтелектуальної власності в

напрямі організації процесу набуття прав на ОПВ та створення механізмів ефективної взаємодії між заявниками та державою, зокрема, директив Європейського парламенту та Європейської ради. Про розвиток науки в Україні можна зробити висновок, виходячи з табл. 1.

Таблиця 1. Винаходи і корисні моделі в Україні, 2008–2010 рр.

Назва організації	2008 р.		2009 р.		2010 р.		2010 р. до 2008 р.	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	(+/-)	%
Патенти на винаходи	2609	100	2623	100	2221	100	- 388	85,1
- у т.ч. сільське господарство	160	6	103	4	120	5	- 40	75,0
Патенти на корисні моделі	9282	100	8391	100	9405	100	123	101,3
- у т.ч. сільське господарство	535	6	507	6	685	7	150	128,0
Всього	11891		11014		11626		- 155	

Джерело: розраховано за даними ДП “Український інститут промислової власності”.

Всього в Україні у 2010 р. було зареєстровано у ДП “Український інститут промислової власності” 2221 патент на винаходи і 9405 – на корисні моделі. У порівнянні з 2008 р., у 2010 р. кількість винаходів зменшилася на 388, а корисних моделей збільшилася на 123. Кількість винаходів у 2010 р. у сільському господарстві становила 120, що на 40 менше ніж у 2008 р., а кількість патентів на корисні моделі збільшилася на 150 і становить 7% від загальної кількості корисних моделей. Можна зробити висновок, що з кожним роком кількість винаходів у сільському господарстві зменшується, а корисних моделей збільшується. Позитивним моментом є те, що частка винаходів і корисних моделей у загальній кількості збільшується. Це є свідченням прогресивного розвитку сільськогосподарської науки в Україні.

На особливу увагу заслуговує досвід функціонування науково-дослідних установ Житомирської області. До основних складових науково-дослідного забезпечення Житомирської області відносяться: Житомирський національний агроекологічний університет, Інститут сільського господарства Полісся НААН України, Поліський зональний науково-дослідний центр продуктивності АПК, ДУ ЖЦ “Облдержродючість”, Поліська дослідна станція ім. О.М. Засухіна. Ці організації є основними продуцентами наукових розробок та формують науково-дослідну систему Поліського регіону.

Важливим осередком науково-дослідного забезпечення аграрного ринку є Житомирський національний агроекологічний університет (ЖНАУ), до складу якого входять наукові школи, що досліджують різні аспекти розвитку аграрного виробництва. Найбільш відомими з них є науково-прикладні основи адаптивно-ландшафтного землеробства Полісся; сільськогосподарська кооперація та вертикальна інтеграція в агробізнесі; розведення і селекція молочної худоби;

екологічні проблеми ветеринарного акушерства і гінекології; заразні хвороби коней, епізоотологія та інфекційні хвороби тварин; розробка теорії і створення конструкцій технологічних машин і приладів; морфофункціональний стан органів і тканин свійських тварин у нормі та умовах радіоактивного забруднення; агроекологічний моніторинг ґрунтового покриву Полісся та Лісостепу України. Значна увага науковців приділяється проблемам ведення сільського господарства в умовах радіоактивного забруднення, вивчення карантинних об'єктів у рослинництві, ґрунтування можливостей ведення хмелярства на радіоактивно забруднених територіях, впровадження сучасних технологій та селекційно-технологічне удосконалення виробництва продукції тваринництва тощо. Високий професійний рівень підготовки науковців університету дозволяє здійснювати наукові дослідження будь-яких рівнів складності у різних сферах аграрного виробництва.

На особливу увагу заслуговує досвід функціонування інституту сільського господарства Полісся НААН України в контексті науково-дослідного забезпечення аграрного виробництва. Він є науково-дослідною установою, що розробляє наукові основи розвитку сільського господарства в зоні Полісся та здійснює наукове забезпечення ведення сільськогосподарського виробництва, в тому числі регіонах, постраждалих внаслідок аварії на ЧАЕС. Наукові дослідження інституту є важливою базою для розвитку аграрного сектора польського регіону і тому заслуговують на особливу увагу в контексті побудови високоефективної інформаційно-консультативної інфраструктури аграрного ринку.

Однією з важливих складових науково-дослідного забезпечення Поліського регіону є ДУ ЖЦ “Облдержродючість”, який забезпечує сільськогосподарського товаровиробника науковими розробками у напрямках відтворення родючості ґрунтів, ефективного використання агрохімічних заходів в екологічно безпечних технологіях вирощування сільськогосподарських культур, розробки еколого-агрохімічних паспортів полів, земельних ділянок та рекомендацій із раціонального використання добрив, створення агрохімічних агроґрунтових, агроекологічних та картографічних банків даних. У цій організації проводяться різноманітні аналізи ґрунтів, сільськогосподарської продукції на вміст різноманітних речовин.

Проблемами науково-методологічного обґрунтування економічної системи нормування з урахуванням багатопрофільності галузей АПК в Житомирській області займається Поліський зональний науково-дослідний центр продуктивності АПК. Основними напрямками наукової діяльності організації є розробка міжгалузевих і галузевих нормативних систем управління агропромисловим виробництвом, оптимізація витрат трудових й матеріальних ресурсів, вдосконалення соціально-трудова відносин, тарифікації професій і робіт. Звертаючись до цієї організації, сільськогосподарський товаровиробник може отримати науково-обґрунтовану інформацію за нормами витрат палива на нову сільськогосподарську техніку вітчизняного і зарубіжного виробництва, нормами виробітку, паспортизації полів, розрахунком штатної чисельності обслуговуючого і керівного персоналу, структурою собівартості (рис. 2).

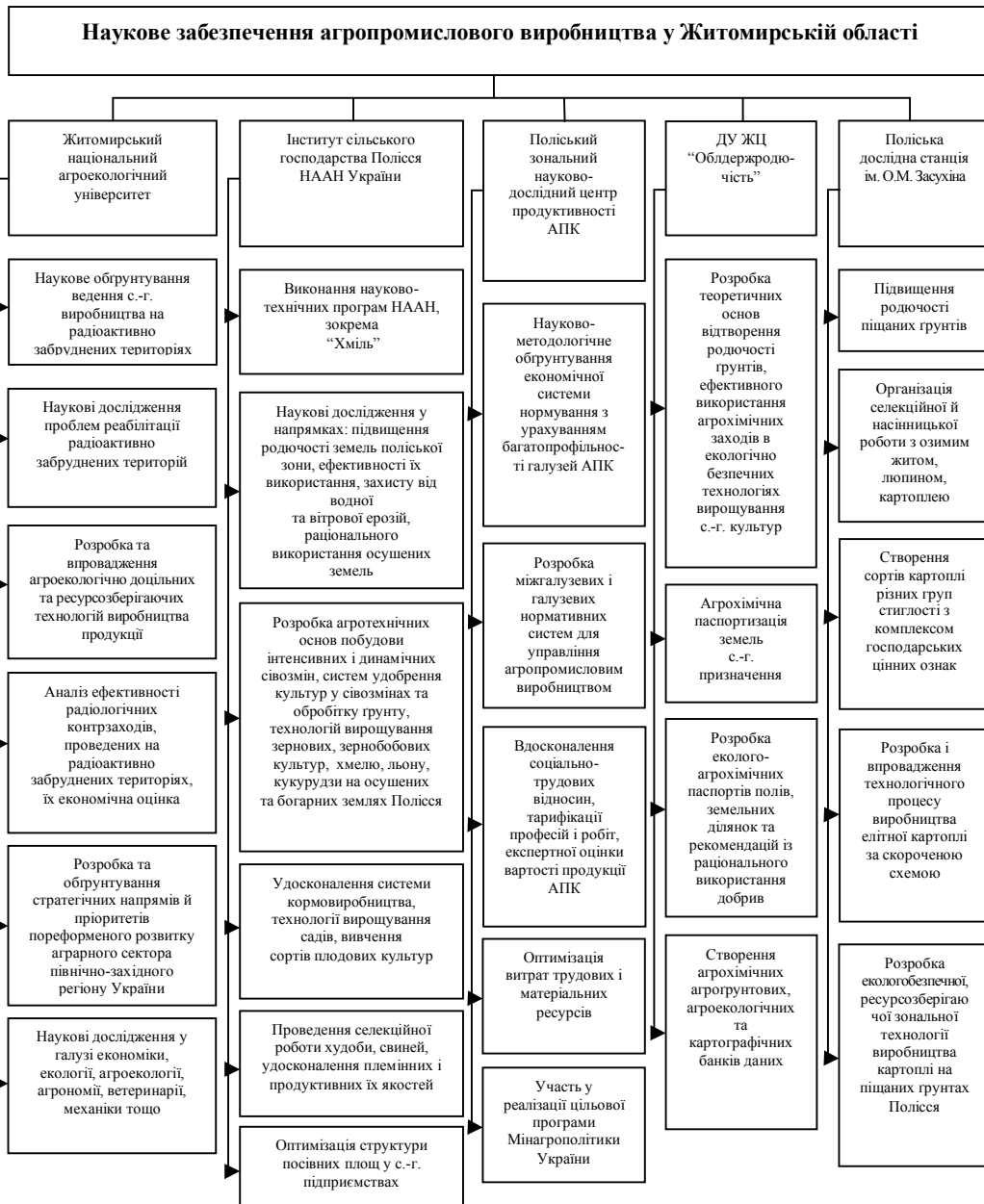

Рис. 2. Наукове забезпечення агропромислового виробництва у Житомирській області

Джерело: власні дослідження.

Важливим показником, який характеризує ступінь розвитку науки, є кількість наукових розробок. Про розвиток сільськогосподарської науки у Житомирській області можна зробити висновок, виходячи з табл. 2.

Таблиця 2. Кількість інноваційних пропозицій сільськогосподарськими науковими організаціями у Житомирській області

Назва організації	2008 р.	2009 р.	2010 р.	Разом за 3 роки	2010 р. до 2008 р.	
					(+/-)	%
ЖНАУ	9	10	11	30	2	122,0
- винахід	2	4	9	15	7	у 4,5 раза
- корисна модель	7	6	2	15	- 5	28,6
Інститут сільського господарства Полісся	19	18	10	47	- 9	52,6
- винахід	6	4	2	12	- 4	33,3
- корисна модель	13	14	8	35	- 5	61,5
Поліський зональний НДЦ продуктивності АПК	14	9	9	32	- 5	64,3
- винахід	10	5	3	18	- 7	30,0
- корисна модель	4	4	6	14	2	150,0
ДУ ЖЦ “Облдержродючість”	1	-	2	3	1	у 2 рази
- винахід	-	-	-	-	-	-
- корисна модель	1	-	2	3	1	у 2 рази
Всього	43	37	32	112	- 11	74,4

Джерело: власні дослідження.

Всього за 3 роки сільськогосподарськими науковими установами Житомирської області було запатентовано 112 наукових розробок, з них 45 винаходів та 67 корисних моделей. Найбільша частка наукових розробок припадає на Інститут сільського господарства Полісся і становить 47. На другому місці стоїть Поліський зональний науково-дослідний центр продуктивності АПК і має 32 наукові розробки. На третьому місці стоїть Житомирський національний агроєкологічний університет і має 30 наукових розробок. Важливою стороною є використання завершених наукових розробок та прав на об'єкти інтелектуальної власності. Найбільшу кількість впроваджень наукових розробок демонструє Інститут сільського господарства Полісся. За 3 останні роки було впроваджено у сільськогосподарське виробництво 35 наукових розробок інституту на загальну суму 631,8 тис. грн. Основними організаціями, які впроваджували наукові розробки, є ВАТ “Бердичівський пивзавод”, ВАТ “Хопштайнер Україна”, ВАТ “Дубнехміль”, ТОВ “Сингента”, Спілка хмелярів і пивоварів, СПГ “Вертокиївка”, ПАФ “Єрчики”.

Повноцінне функціонування науки неможливо уявити без фінансування, тому важливо розглянути його розподіл за галузями наук (табл. 3).

Таблиця 3. Фінансування наукових та науково-технічних робіт за галузями наук у Житомирській області, тис. грн

Галузі науки	2008 р.	2009 р.	2010 р.	Разом за 3 роки	2010 р. до 2008 р.	
					(+/-)	%
Сільськогосподарські	14154,3	11542,4	12986,9	38683,6	- 1167,4	91,7
Технічні	3913,4	2002,3	4592,0	10507,7	678,6	117,3
Економічні	2192,7	1405,7	1324,0	4922,4	- 868,7	60,4
Багатогалузеві наукові установи	1086,7	524,3	559,2	2170,2	- 527,5	51,5
Всього	21347,1	15474,7	19462,1	56283,9	- 1885,0	91,2

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Житомирській області.

За 3 останні роки найбільшим було фінансування сільськогосподарської галузі науки і становило 38683,6 тис. грн. Так, у 2010 р., порівняно з 2008 р., фінансування сільськогосподарської науки зменшилося на 1167,4 тис. грн., економічної на 868,7 тис. грн, технічної збільшилося на 678,6 тис. грн.. За досліджуваний період мало місце зменшення фінансування усіх галузей наук на загальну суму 1885,0 тис. грн.

У процесі дослідження було встановлено, що сільськогосподарський товаровиробник має низький ступінь доступу до новітніх розробок і відповідно рівень впровадження. У багатьох випадках він просто не знає про те, які ведуться дослідження і які отримані результати. Тому на сучасному етапі розвитку науки важливим є створення необхідних умов, які б дозволили сільськогосподарському товаровиробникові безперешкодно мати доступ до новітніх сільськогосподарських розробок. Важливим є створення системи, в якій буде визначене чітке місце товаровиробника у загальній структурі наукового забезпечення аграрного ринку.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Виходячи з результатів проведених досліджень, можна зробити висновок, що на сучасному етапі розвитку ринкових процесів наукове забезпечення як важлива складова інформаційно-консультативної інфраструктури аграрного ринку, повинне виступати головним інструментом забезпечення сільськогосподарського товаровиробника новітніми, якісними, науково-обґрунтованими розробками.

Разом з тим, особливість діяльності організацій науково-дослідного забезпечення полягає у вирішенні не лише цих проблем. У першу чергу, мова йде про створення повноцінної системи, яка б передбачала тісну взаємодію аграрних наукових закладів з науково-дослідними організаціями, дорадчими

службами, державними органами влади. Сучасний підхід до формування злагодженого механізму функціонування наукового забезпечення дасть можливість більш оперативно та ефективно доносити результати наукових досліджень до сільськогосподарського товаровиробника і впроваджувати їх у практику.

Перспективи подальших досліджень полягають у вирішенні питань розвитку науково-дослідного забезпечення як системи, в якій пріоритетним напрямком повинно стати підвищення рівня доступу сільськогосподарського товаровиробника до новітніх досягнень науки та техніки.

Література

1. Інноваційна діяльність в аграрній сфері / М.М. Куласць, М.Ф. Бабієнко, П.А. Лайко, О.Д. Витвицька // Економіка АПК. – 2011. – № 2. – С. 100–107.
2. Мамчур В.А. Розвиток інститутів інфраструктури ринку інновацій в аграрній сфері / В.А. Мамчур // Економіка АПК. – 2011. – № 8. – С. 114–118.
3. Марчук Л.П. Пріоритети розвитку вищої освіти в умовах формування інноваційної економіки / Л.П. Марчук // Економіка АПК. – 2011. – № 6. – С. 127–133.
4. Самсонова В.В. Сучасний стан функціонування організаційно-економічного механізму поширення сільськогосподарських знань та інформації в Україні / В.В. Самсонова // Аграрна наука і освіта. – 2007. – № 5-6 – т-8. – С. 138–142.
5. Удовиченко С.М. Проблеми зміцнення наукового потенціалу в аграрній сфері / С.М. Удовиченко // Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С. 123–127.
6. Шпикуляк О.Г. Інституційно-правове забезпечення інноваційної діяльності та формування інтелектуального капіталу в аграрній сфері / О.Г. Шпикуляк, Л.І. Курило, С.М. Удовиченко // Економіка АПК. – 2011. – № 6. – С. 104–111.
7. Юрчишин В.В. Аграрна реформа і розв'язання невідкладних проблем кадрової політики / В.В. Юрчишин, О.М. Бородіна // Економіка АПК. – 1995. – № 8. – С. 63–68.
8. Юрчишин В.В. Деякі методологічні засади кадрового забезпечення управління сільськогосподарськими підприємствами / В.В. Юрчишин, О.М. Бородіна // Економіка АПК. – 1995. – № 8. – С. 48–56.
9. Мороз О.О. Інституціональна система аграрної економіки України: монографія / О.О. Мороз – Вінниця: УНІВЕРСУМ – Вінниця, 2006. – 438 с.
10. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції: практ. посіб. / за ред. П.Т. Саблука. – К.: ІАЕ, 2000. – 555 с.